

Evangelia Dominicalia en Historia passionis

Leesroosters in het Nederlandse gereformeerde protestantisme

Jan Luth

1. Inleiding

In het afgelopen decennium is er binnen de protestantse kerken die proberen om samen op weg te gaan, regelmatig over een nieuw leesrooster gepubliceerd.¹ Dit rooster werd opgenomen in het *Dienstboek. Een proeve. Schrift, Maaltijd, Gebed*.² Het gebruik van leesroosters lijkt een nieuwe ontwikkeling in de geschiedenis van het gereformeerde protestantisme te zijn die in de twintigste eeuw is opgekomen onder invloed van de Liturgische Beweging. In de eeuwen die volgden op de Reformatie was het gebruik van een rooster onbekend. Voorgangers kozen in vrijheid een tekst of volgden een *lectio continua*. Dit is althans het beeld dat we van de liturgische schriftlezing hebben.

De Lutherse reformatie is uitgegaan van de perikopentraditie in het Westen uit de tijd voor de Reformatie.³ De vaststelling van het rooster, zoals dat door het Concilie van Trente in het *Missale Romanum* (1570) werd neergelegd heeft

¹ Zie bijvoorbeeld H. UYTENBOGAARDT: Leesroosters in de Samen-op-Weg-kerken. Verslag van een zoektocht, in *Tijdschrift voor liturgie* 80 (1996) 219-226; D. MONSHOUWER: Oecumenisch bijbel lezen in 1997, in *Eredienstvaardig* 12 (1996) 163-165; D. MONSHOUWER: Oecumenisch bijbel lezen in 1998, in *Eredienstvaardig* 13 (1997) 168-171; H. VAN WAVEREN: Het spoor bijster? Misverstanden over leesroosters, in *Eredienstvaardig* 14 (1998) 110-112; D. MONSHOUWER: Oecumenisch bijbel lezen in 1999, in *Eredienstvaardig* 14 (1998) 183-185.

² Zoetermeer 1998 [*Proeven voor de Eredienst, een serie publikaties op weg naar een dienstboek voor de Kerken*] 1189-1248. De toelichting op de leesroosters op 901-906. Een eerdere publicatie was D. MONSHOUWER & T. HEIJBOER e.a.(red.): *Oecumenisch leesrooster. Ordening voor het lezen van de Bijbel in de eredienst en een daarmee verbonden leesrooster voor de scholen 1998-2001* (Zoetermeer z.j.).

³ Voor het ontstaan van het perikopenstelsel wordt verwezen naar de literatuur. C.C. DE BRUIN: *Middel nederlandse vertalingen van het Nieuwe Testament* (Groningen-Batavia 1935) 370-513; J. KOOPMANS: Het kerkelijk jaar, in *Onder eigen vaandel* april 1941, 116-144 en juli 1941, 205-227 [later gepubliceerd als *Het kerkelijk jaar* (Wageningen [1942]); J. KOOPMANS: *Onder het Woord* (Amsterdam 1949); G. RIETSCHEL & P. GRAFF: *Lehrbuch der Liturgik* 1-2 (Göttingen 1951, 1952) 187-195, 488-495; G. KUNZE: *Die Lesungen, in Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes* II (Kassel 1955) 88-180; H. VAN SCHADE & F. SCHULZ: *Perikopen. Gestalt und Wandel des gottesdienstlichen Bibelgebrauch* (= Reihe Gottesdienst 11) (Hamburg 1978); F. KALB: *Grundriss der Liturgik* 2 (München 1985) 128-134; P.C. BLOTH: Die Perikopen, in H.C. SCHMIDT-LAUBER & K.H. BIERITZ (Hrsg.): *Handbuch der Liturgik* (Göttingen 1995) 715-727.

Luther niet meer meegemaakt. De uitgaven van de Lutherbijbel werden van perikopen voorzien. De oudst bekende is uit 1526. Luther stond bepaald niet kritiekloos tegenover de perikopen. Hij stelde de vraag naar hun geschiktheid als preektekst en constateerde een moralistische, vermanende voorkeur.⁴ Er bestonden in zijn tijd echter verschillende gebruiken.⁵

Calvijn was een tegenstander van het gebruik van perikopen. Zijn standpunt komt duidelijk naar voren in de discussie die hij over dit onderwerp met de Hamburgse lutherse predikant Joachim Westphal (1510-1574) had.⁶ Deze publiceerde in 1555 zijn *Iusta defensio*, een antwoord aan Calvijn en de sacramentariërs in het kader van een reeks polemische geschriften over het avondmaal. In het laatste hoofdstuk schrijft Westphal dat de sacramentariërs het "höchst nützliche" kerkelijk jaar en de kerkelijke feestdagen hebben afgeschaft en de perikopen niet meer gebruiken. Volgens hem is dit gebeurd op grond van een "teuflische Eingebung." In een brief aan Westphal van de predikant Martin Fabri uit Hagen in Ostfriesland, eveneens een lutheraan, gedateerd 29 maart 1555, over de uit Engeland afkomstige gereformeerden, wordt gezegd ze de zondagse epistelen en evangelieën opgegeven hebben en "nun der Reihe nach einen ganzen Evangelisten" uitleggen.

Het antwoord van Calvijn op de *Iusta defensio* volgt in januari 1556. Over de perikopen schrijft hij, dat ten tijde van de oude schrijvers de bijbel in zijn context aan het volk werd uitgelegd. Pas later is het gewoonte geworden gedeelten uit de evangeliën en epistelen te nemen voor de lezing, passend bij het kerkelijk jaar. Deze perikopen zijn volgens Calvijn onbruikbaar en ondoordacht gekozen. Soms zijn ze uit een gedachtegang gelicht. Wanneer men al fragmenten wil kiezen, dan zal de keuze geheel anders moeten zijn. Westphal mag zich aan de perikopen houden, wanneer voor hem maar de vrijheid blijft om het evangelie aan het gebruik van het volk aan te passen. Op grond van dergelijke gegevens is meer dan eens naar voren gebracht dat het calvinisme de perikopen heeft afgeschaft en dat men er in Nederland geen gebruik van maakte.

Een saillant voorbeeld uit de literatuur over dit onderwerp vormt het handboek voor de homiletiek van T. Hoekstra.⁷ Op grond van de desbetreffende synodebesluiten uit de zestiende eeuw, is zijn conclusie dat de gereformeerden de perikopen niet hebben overgenomen. Het was hem echter wel bekend dat Johannes Martinus ze gebruikte, maar die wordt door Hoekstra als een uitzondering beschouwd. De vrije tekstkeuze is gebruikelijk geworden en daardoor heeft volgens Hoekstra het volk de bijbel leren kennen. Ook hij is een

⁴ VON SCHADE & SCHULZ: *Perikopen* 23, 25, 27. Cf. RIETSCHEL & GRAFF: *Lehrbuch der Liturgik* 193, 194; BLOTH: *Die Perikopen* 715-727.

⁵ J. SMEND: *Die evangelischen deutschen Messen bis zu Luthers Deutsche Messe* (Göttingen 1896; Repr. Nieuwkoop 1967) 248, 249.

⁶ H. VON SCHADE: *Das fünfte Verbrechen. Joachim Westphal, Johannes Calvin und die Perikopenfrage im 16. Jahrhundert*, in *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 22 (1978) 124-129.

⁷ T. HOEKSTRA: *Gereformeerde Homiletiek* (Wageningen z.j.) 242-249.

tegenstander van het gebruik van perikopen; het staat de verkondiging zelfs in de weg.

Publicaties van twee onderzoekers doen vermoeden, dat het bestaande beeld ten aanzien van de manier waarop in de liturgie van het nederlandse gereformeerde protestantisme de Schrift werd gelezen, moet worden bijgesteld.⁸ Om een antwoord te vinden op de vraag of dit vermoeden juist is, inventariseer ik verschillende soorten bronnen.

2. Kerkorden en kerkelijke besluiten.

2.1. Londen

Volgens Marten Micron (1554) werd in de Nederlandse gemeente te Londen de *lectio continua* gevolgd. Boeken uit het Oude of Nieuwe Testament werden in hun geheel gelezen en uitgelegd. De omvang van het te lezen gedeelte werd door de voorganger bepaald volgens dit criterium: "...wten welcken in alle predication ordentlick so veel voergheseen werdt als men wel op een huere tijts stichtelick ende bequamelick can wtlegghen ende verclaren." Wanneer het avondmaal gevierd werd en op bededagen koos men een tekst bij die gelegenheid.⁹

2.2. Duitsland

Uit de gebieden in Duitsland die het gereformeerde protestantisme in ons land hebben beïnvloed of waar Nederlanders verbleven, zijn enkele gegevens bekend. Volgens de kerkorde van Kurpfalz (1563) kende men *lectio continua*, maar in 1585 lezen we dat de perikopen ("sontägliche evangelia") gehandhaafd mogen blijven.¹⁰ Uit de kerkorde van de Grafschaft Ostfriesland (1535) blijkt, dat men zich hield aan de "epistolen und der evangelin."¹¹ De Emders kerkorde uit 1594 echter schrijft voor dat de boeken uit het Oude en Nieuwe Testament "naeinander" uitgelegd moeten worden. Dat was toen nog niet overal gebruik want de bepaling gaat als volgt verder: "...ahne dat men in der düdeschen den Sondach des negen uhres de gewönlicke evangelia, den gemeinen mann in

⁸ A.C. HONDERS: Kerkelijk jaar en zondagse perikopen, in *Mededelingen van het Instituut voor Liturgiewetenschap van de Rijksuniversiteit te Groningen* no. 16 (september 1982) 26-32; H.G. HAGEMAN: Some notes on the use of the lectionary in the Reformed tradition, in J.E. BOOTY (ed.): *The Divine drama in history and liturgy. Essays presented to Horton Davies on his Retirement from Princeton University* (Pennsylvania 1984) 163-168.

⁹ Marten MICRON: *De christelike ordinancien der Nederlantscher Ghemeinten te Londen (1554)*, ed. W.F. DANKBAAR (= Kerkhistorische studien behorende bij het Nederlands archief voor kerkgeschiedenis 7) ('s-Gravenhage 1956) 58, 59, 95, 141.

¹⁰ E. SEHLING: *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts*, Bd. VII. II. Hälfte, I. Halbband (Tübingen 1963) 337.

¹¹ SEHLING: *Kirchenordnungen* 377.

synder swackheit to denen, beholden.”¹² Een zelfde bepaling vinden we in de kerkorde van Lütetsburg (Norden in Ostfriesland) uit 1606. Daar wordt ook een opvatting gevonden op grond waarvan het gebruik van perikopen wordt afgewezen:

Off nu woll van den olden gewisse texten, so men evangelia nömet, up einen jedren Sondach um diese tydt to erkleren vorordenet syn, welcke den oock noch hir und an etlicken anderen orden, dem gemenen mann in siner schwackheit to denen, gewontlick vorgelesen und erkleret werden, so streidet doch solcke anordnung utdrucklick mit Gades wort, dar gesegt werd, dat word Gades soll gepredigt werden in der christelicken kerken...¹³

Waarschijnlijk moeten we in de laatste zin lezen, dat de perikopen de bijbel te selectief presenteren. In ieder geval is wel duidelijk dat in deze streek de perikopen om pastorale redenen werden gehandhaafd. Toen echter Marten Micron in Norden voorganger was, volgde hij de gewoonte van Londen, waar, zoals we gezien hebben, hele bijbelboeken werden gelezen en uitgelegd, de *lectio continua*. Er is een editie van Datheens psalmen uit Emdden geweest met daarin gebonden *Euangelia en Epistelen in 't Neder-Saxisch*. Deze perikopen verschenen in 1635. Dit boek was in 1744 al zeer zeldzaam.¹⁴ Meiners schrijft in 1739, dat “de loflyke gewoonte, van in ene der weekpredikationen telkens een geheel hoofdstuk uit den Bijbel, gezettelyk en naar orde, te verclaren, is al lang achter den bank geraakt.”¹⁵ Wat hiervoor in de plaats gekomen is, vermeldt hij niet.¹⁶

2.3. De Nederlanden

Op verschillende synoden die in ons land gedurende de zestiende eeuw werden gehouden, zijn de perikopen onderwerp van bespreking geweest.¹⁷

¹² SEHLING: *Kirchenordnungen* 486, 487.

¹³ SEHLING: *Kirchenordnungen* 539.

¹⁴ *Bibliotheca selectissima, Sive Catalogus Librorum* (Amsterdam, apud Salomon Schouten, 1744) 102, Nr. 1227.

¹⁵ E. MEINERS: *Oostvrieschlandts kerkehyke Geschiednisse* II (Groningen 1739) 631.

¹⁶ In de German Reformed congregation in New York die nauwe contacten onderhield met de Dutch Reformed Church werd in 1795 door de voorganger gelezen “...the gospel for the day...” Ook in de Martinikerk te Bremen werden in 1670 de perikopen door gereformeerde voorgangers gebruikt. HAGEMAN: *Some notes* 166, 167. Ook in de sterk van Nederland afhankelijke gereformeerde kerken in Amerika werden de perikopen gedurende de tweede helft van de achttiende eeuw gebruikt, R.A. LEEVER: *Lecture, sermon and congregational song: A preaching lectionary of the Dutch Reformed Church (1782) and its Implications*, in H.M. ELKINS & E.C. ZARAGOZA: *Pulpit, table, and song. Essays in celebration of Howard G. Hageman* (Lanham Md./London 1996) 77-99.

¹⁷ Volgens Schotel waren de perikopen opgenomen in de eerste drukken van het psalmboek van Petrus Datheen. Tot op heden heb ik geen exemplaar kunnen vinden.

2.3.1. Nationale synoden

De synode van Dordrecht (1578) wilde de perikopen afschaffen. Ze werden echter geduld, omdat de tijd nog niet rijp was om ze af te schaffen. Verder onderstreepte deze synode de voorkeur van de synode, die in 1574 in deze plaats werd gehouden, voor *lectio continua* uit het Nieuwe Testament. Lezingen uit het Oude Testament waren alleen toegestaan na advies van de kerkeraad “de welcke op de stichtinghe ende gauen der Dienaren acht nemen sal.” Voor de uitleg van dit gedeelte van de bijbel was blijkbaar een bijzonder charisma nodig.¹⁸

Uit de acta van de Middelburgse synode blijkt, dat in 1581 nog steeds van perikopen gebruik gemaakt werd. Op één van de particuliere vragen werd door de synode geantwoord dat men beter een heel boek kan uitleggen, dan gedeelten, zoals de perikopen. Uit de enigszins denigrerende aanduiding hiervoor (“hier en daer een stuck...”), blijkt dat perikopen werden beschouwd als willekeurig gekozen. De synoden van Overijssel en Westvrieslant maakten in Middelburg echter duidelijk, dat het gebruik van perikopen voorlopig in de vrijheid van de gemeenten moest staan, met name op de dorpen.¹⁹

Ook de synode van Den Haag liet in 1586 het gebruik van perikopen over aan de vrijheid van de gemeenten. Hier bleek eveneens, dat er een verschil tussen steden en dorpen was.²⁰

De Nationale Synode van Dordrecht (1618-1619) heeft over de perikopen geen besluit genomen. In art. 68 van de acta wordt alleen vastgelegd dat in de middagdienst over de catechismus gepreekt moet worden.²¹

2.3.2. Classes en particuliere/provinciale synoden

Groningen

In Groningen werd in 1594 in de kerkorde voor de stad bepaald, dat men 's morgens om 9 uur moest preken over de perikopen (“Fragmenta Dominicalia Euangelistarum”), 's middags om 1 uur over de *Heidelbergse Catechismus* en 's morgens om 6 uur één van de evangelieën of een ander boek volgens de *lectio*

G.D.J. SCHOTEL: *De Openbare Eeredienst der Nederlahdsche Hervormde Kerk in de 16e, 17e en 18e eeuw* (Leiden, z.j.) 355.

¹⁸ F.L. RUTGERS: *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw* ('s Gravenhage 1889; Dordrecht 1980) 248.

¹⁹ RUTGERS: *Acta* 407, 421. Cf. J.G.J. VAN BOOMA: Acta van de Overijsselse synode van 1581, Kampen 10 april, in *Nederlands archief voor kerkegeschiedenis nwe.* n.s. 62 (1982) 169, 174.

²⁰ RUTGERS: *Acta* 508, 551.

²¹ C. HOOYER: *Oude Kerkordeningen der Nederlandsche Hervormde Gemeenten (1563-1638)* (Zaltbommel 1865) 457.

continua.²² Een jaar later wordt bepaald dat in de dorpen 's morgens over "een Euangelische text..."²³, 's middags over de catechismus gepreekt moet worden en bovendien op een dag door de week.²⁴ Het staat vast, dat in Groningen omstreeks 1595 de "Euangelien en Epistelen" in gebruik waren.²⁵ Toen in 1638 Ds. Samuel Folker te Feerwerd werd beroepen moest hij voor de classis preken over de "ordinarischen evangelietekst, die men "dominica prima Trinitatis ut den evangelist Luca int 16e capittel gewoon is te verhandelen en te verclaren." Dat was op 7 mei van dat jaar.²⁶ Niet alleen uit het gebruik van de naam "Trinitatis", maar ook uit de aanduiding van het hoofdstuk blijkt dat het om de perikopen ging, in dit geval Lucas 16:19-31, de lezing voor de eerste zondag na Trinitatis volgens het Lutherse rooster. In 1653 werd schande gesproken van Ds. Groenou te Lettelbert, omdat hij het had bestaan om te Leegkerk niet over de "dominicale pericoop", maar over vrije stof te preken. Op grond van het verwijt dat hij degenen die zich wel aan de perikopen hielden van lauwheid beschuldigde, werd hem een plaats in de classicale commissie ontzegd.²⁷

In Zeerijp werd in 1622 vanaf de vasten over de "historiam passionis" gepreekt.²⁸

De correspondent van Groningen meldde in 1653 op de synode van Zuid-Holland, dat in de tijd voor pasen "t Lijden Christi" gepreekt werd "op wat dagen wordt vrijgelaeten in de keuze van den predicant ende gemeente."²⁹ In

²² Kerkorde van de stad Groningen 1594, in *Het Eerste Consistoriale Boeck des Kercken-Raets der waren Gemeynthe Jesu Christi in Groningen 1595-1637*, Gemeente Archief Groningen, nr. 621r.; cf. H.H. BRUCHERUS: *Geschiedenis van de opkomst der Kerkhervorming in de provincie Groningen, tot aan het jaar 1594; gevolgd door de geschiedenis van de vestiging der kerkhervorming in dezelfde provincie, tot aan de Nationale Synode van Dordrecht in 1618 en 1619* (Groningen 1821) 445.

²³ KOOPMANS: *Het kerkelijk jaar* 49 n.3 citeert dit besluit gebruik makend van HOOIJER: *Kerkordeningen* 367 en voegt met stelligheid toe: "Het is duidelijk, dat hiermee niet is bedoeld een vrije tekst uit de Evangeliën, maar het *evangelium dominicale*." Waarom dit duidelijk is vermeldt Koopmans niet.

²⁴ HOOIJER: *Kerkordeningen* 367.

²⁵ C. ADAMI: *Naamlyste der Predikanten In de Provincie van Stadt Groningen en Ommelanden. Sedert de Reductie. Met ingevoegde Aanteekeningen over de aloude toestand van zommige Plaatzten. En een Voorberigt, Behelzende de Kerkehyke Geschiedenissen voor en na de Reformatie in dezelve Provincie voorgevallen...Nu met een Byvoegzel vermeerderd tot het Jaar 1745* (Groningen 1745) Voorberigt § 78.

²⁶ G.A. WUMKES: *Ecclesiastica Omlandica*, in J.G.C. JOOSTING & H.A. POELMA (red.): *Groningsche volksalmanak voor het Jaar 1917. Jaarboekje voor geschiedenis, taal- en oudheidkunde der provincie Groningen* (Groningen 1916) 143.

²⁷ WUMKES: *Ecclesiastica Omlandica* 145, 146.

²⁸ G.A. WUMKES: *De Gereformeerde Kerk in de Ommelanden tussen Eems en Louwers (1595-1796)* (Groningen 1904, 1975) 114.

²⁹ W.P.C. KNUTTEL: *Acta der Particuliere synoden van Zuid-Holland 1621-1700*, III 1646-1656 (= Rijks geschiedkundige publicaties, kleine serie 8) ('s Gravenhage 1910) 378.

1748 werd te Uithuizermeeden op een zondagmorgen over “ene vrije stoffe” gepreekt.³⁰

Aan het einde van de achttiende eeuw was het in Groningen gebruikelijk 's morgens vrije tekstkeuze gebruikelijk en 's middags de *Heidelbergse Catechismus* en gedurende de zeven weken voor Pasen lijdensstof.³¹

Friesland

In 1608 besloot de synode van Bolsward met betrekking tot de kerkdiensten die op Ameland werden gehouden, dat 's morgens over de “*evangelia dominicalia*” of over een andere tekst en 's middags over de catechismus of een andere tekst gepreekt moest worden.³²

In 1662 worden in de classis Franeker “Punten van Reformatie” opgesteld. Daaronder bevindt zich een artikel waarin aangedrongen wordt op de vrije keuze van predikanten in plaats van het handhaven van perikopen, waaruit mag worden opgemaakt, dat het preken over de perikopen gebruikelijk was: “4. Wel te letten op de gelegentheid van tijden en toestand der gemeente, meer dan op het vervolg van Dominicalen, om alsoo de gemeente haar deel ter reghter tijt te geven.”³³ S. Cuperus deelt zonder bronvermelding mee, dat men gedurende de zeventiende eeuw in Friesland preekt over de *evangelia dominicalia* en andere teksten.³⁴ Eveneens zonder opgave van een bron, schrijft H. Hageman dat in Friesland de perikopen tot in de 19de eeuw in gebruik waren.³⁵

Drenthe

Op 7 september 1612 werd in de classis Assen op een examen gepreekt over het evangelie “welchs vorleden Sontach ijs gewest auiss den zehenden cap. Lucae...” Ook hier blijkt het om perikopen te gaan. Op de 13e zondag na Trinitatis werd naast Galaten 13 Lucas 10 gelezen. Blijkbaar was het gebruikelijk om in de morgendienst de perikopen te volgen. De kerkorde van Drenthe (1638) schrijft voor, dat hetzij op 's zondagmiddag, hetzij op woensdagavond over de catechismus gepreekt moet worden. Het voorschrift voor de lijdenstijd luidt hier: “Sullen oock ses ofte seven weecken voor het Paeschefeest de

³⁰ WUMKES: *Ecclesiastica Omlandica* 130.

³¹ H.H. BRUCHERUS: *Gedenkeboek van Stad en Lande* (Groningen 1792) 271.

³² J. REITSMA & S.D. VAN VEEN: *Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620* (Groningen 1892-1899) VI, 176.

³³ E.J. DIEST LORGION: *De Nederduitsche Hervormde Kerk in Friesland, sedert hare vestiging tot het jaar 1795; Eene bijdrage tot de Kerkehyke Geschiedenis van Nederland* (Groningen 1848) 340.

³⁴ S. CUPERUS: *Kerkelyk leven der Hervormden in Friesland tijdens de Republiek* I (Leeuwarden 1916) 140.

³⁵ H. HAGEMAN: The liturgical origins of Reformed Churches, in J.H. BRAIT (ed.): *The Heritage of John Calvin* (= Heritage Hal Lectures 1960-1970) (Grand Rapids, Michigan 1973) 120, 121.

Historie des lydens Christi predigen, op alsulcke daegen, als in ieder gemeente opt allerstichtelyckst sal connen geschieden.”³⁶

Volgens Ypey en Dermout nam ondanks het besluit van Dordrecht in 1574 het gebruik van de perikopen steeds meer toe en na de synode van Middelburg was het zo algemeen dat in 1643 de Drenthse synode uitdrukkelijk de opdracht aan de predikanten gaf om de perikopen te volgen. Het liturgisch gebruik heeft vervolgens de aanzet gegeven tot invoering op de scholen.³⁷

In 1730 herhaalt de kerkorde van deze provincie de bepaling uit 1638, dat in de middagdienst over de catechismus gepreekt moet worden. Op vast- en biddagen moeten passende teksten gekozen worden. De tekst voor proefpredikaties van beroepen predikanten wordt door de classis vastgesteld.³⁸

Overijssel

De provinciale synode van Overijssel in 1579 sloot zich aan bij het besluit van Dordrecht uit 1578 door het gebruik van de perikopen voorlopig toe te staan.³⁹ De in 1587 gehouden Overijsselse synode oordeelde anders. De perikopen laten de gemeente blind en in onverstand; ze zijn zonder onderscheid samengevoegd en in strijd met de gewoonte van de oude kerk. Ook zijn ze afgeschaft “bij der Gereformeerden kercken tot deser tijden...” Alleen op de dorpen zal men ze terwille van de “huislieden” mogen gebruiken.⁴⁰ Hoezeer het gebruik van perikopen voorwerp van discussie was blijkt uit het feit dat het jaar daarop door de synode van Hasselt opnieuw een besluit over perikopen werd genomen. Ze blijken door de particuliere synode “voorlange” afgeschaft te zijn, maar de kerkeraad van Zwolle liet ze een tijd lang in gebruik. Nu echter is, zo oordeelde deze synode, de tijd gekomen om het besluit van de synode van 1587 te effectueren. De kerkeraad van Zwolle blijkt nu beloofd te hebben zich aan het desbetreffende besluit te houden.⁴¹

In 1618 was er echter een bezwaarschrift van de classis Zwolle op de Overijsselse synode te Vollenhove waaruit blijkt, dat het afschaffen van de perikopen niet geaccepteerd werd.⁴²

³⁶ HOOYER: Kerkordeningen 480; J.S. MAGNIN: *Overzicht der Kerkehyke Geschiedenis van Drenthe* (Groningen 1855) 102, 103.

³⁷ Ze komen niet voor in het curriculum van de latijnse scholen, E.J. KUIPER: *De hollandsche “Schoolordre” van 1625. Een studie over het onderwijs op de Latijnse scholen in Nederland in de 17de en 18de eeuw* (Groningen 1958).

³⁸ MAGNIN: *Overzicht* 117, 119, 136.

³⁹ J.G.J. VAN BOOMA: Acta van een reeds in 1579 gehouden Overijsselse synode, in *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis* n.s. 60 (1980) 111.

⁴⁰ RIETSMAN & VAN VEEN: *Acta* V, 216, 217.

⁴¹ RIETSMAN & VAN VEEN: *Acta* V, 222.

⁴² RIETSMAN & VAN VEEN: *Acta* V, 307.

Gelderland

In 1588 was in Arnhem *lectio continua* gebruikelijk.⁴³ Wanneer die gevolgd werd, was de voorganger niet altijd vrij in het vaststellen van zijn keuze. Zo schrijft de classis Harderwijk (1594) voor, dat een bijbelboek gekozen moet worden in overleg met de kerkeraad en wanneer er geen kerkeraad is, moet de predikant de classis of collega's in de omgeving raadplegen.⁴⁴ In deze classis blijkt men ook een vastentijd gekend te hebben gedurende welke op vrijdagavond op het platteland over het lijden van Christus gepreekt moest worden. Uit de desbetreffende besluiten uit de volgende jaren tot en met 1604 blijkt, dat dit besluit niet tot het gewenste resultaat leidde. De dienst op Goede Vrijdagavond wordt "vesper" genoemd.⁴⁵ Ook voor andere streken gold de bepaling, dat gedurende de lijdenstijd passie gepreekt moest worden.⁴⁶ Het valt overigens op, dat een aantal keren aan het besluit van de synode van 's Gravenhage uit 1586 herinnerd wordt.⁴⁷ Dat is van belang, omdat deze synode, zoals we gezien hebben, het gebruik van de perikopen vrij liet. Wellicht was het de bedoeling om met het verwijzen naar dit besluit degenen die een bepaalde manier van lezen wilden vastleggen niet tegemoet te komen.

Utrecht

In Utrecht gebruikte Hubert Duijfhuis (1531-1581) de perikopen. Volgens G. Brandt deed hij dat om mensen te trekken "...die noch niet laeten konden de Roomsche sleur eeniger maete te volgen..."⁴⁸

Een belangrijke reden om de perikopen te handhaven was volgens de Kerkorde van de Staten van Utrecht (1590): "6. Item, zullen alhier de Ministers des Zondags ten dienste van den zwakken, Prediken de Epistelen en Evangelien van den zelven dage, en op andere dagen het gene zij na gelegenheid des tijds geraden zullen vinden, alles uit den Woorde des Heeren, en daar buiten niet."⁴⁹ Op zondag moest men zich aan de perikopen houden, door de week stond de keuze vrij. Van een *lectio continua* lezen we niets.

⁴³ J. HARTOG: *Geschiedenis van de predikende kerk van Nederland* (Utrecht 1887) 26.

⁴⁴ G. VAN DER ZEE (ed.): *Acta van de Classis Neder-Veluwe (Harderwijk) van 1592-1620* (Goes z.j.) 23.

⁴⁵ VAN DER ZEE: *Acta* 41, 71, 75, 81, 87, 92.

⁴⁶ Bijv. in het land van Maas en Waal (1601), H. TEN BOOM: De vestiging van de Gereformeerde Kerk in het land van Maas en Waal en de aangrenzende dorpen van het rijk van Nijmegen in het begin van de 17e eeuw. Een mislukte reformatie, in *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis* ns 50 (1969-1970) 217.

⁴⁷ Bijvoorbeeld in 1601 op de classis Nijmegen, TEN BOOM: De vestiging 217; en in 1603 op de classis Barneveld, VAN DER ZEE: *Acta* 92.

⁴⁸ G. BRANDT: *Historie der Reformatie en andere kerkelyke geschiedenissen in en omtrent de Nederlanden* (Amsterdam 1677) I, 619.

⁴⁹ HOOIJER: *Kerkordeningen* 298.

Ook aan het begin van de zeventiende eeuw werden in de provincie Utrecht op verschillende plaatsen de perikopen gebruikt. Zo bleek op het in 1606 gehouden Catharijnen Convent, dat de voorganger van Kamerik “het evangelium ende d’epistel beide te samen predikt...” en de predikant van Wijk verklaarde: “...predickende Sonnendaechs voormiddaechs d’evangelia dominicalia, naedemiddachs den Catechismum Heidelbergensem (daerin alsoock in de psalmen de schoolkinderen bijden rector worden onderwezen), des Donderdaechs den 1en brieff totten Corinthen”. Een zelfde bericht kwam van de voorganger te Veenendaal.⁵⁰

Het verschil tussen dorpen en steden komt zeer duidelijk naar voren in het desbetreffende besluit uit 1612. De kerkorde van Utrecht bepaalt dan, dat die teksten aan de gemeente uitgelegd moeten worden “die na gelegentheyt van tijden alles stichtelict zijn...” Dat kan niet anders betekenen, dan dat de voorganger vrij was in zijn keuze. Daar wordt aan toegevoegd, dat op de dorpen op zondagmorgen over de perikopen gepreekt moet worden “om den slechten huysluyden die van outs daer toe ghewent zijn te ghemoet te gaen...” In deze provincie was de praktijk in de middagdiensten van plaats tot plaats verschillend. Er wordt geproken van gemeenten waar men gewoon is over de catechismus te preken. Dat impliceert, dat er ook gemeenten waren waar niet over de catechismus werd gepreekt. Het desbetreffende besluit noemt als preekstof voor de middagdienst de geloofsbelijdenis, de sacramenten, de tien geboden, het Onze Vader en “eenighe Schriftuerlijcke Texten van ’t Ampt der Onderdanen tot haer Overheyden, der Kinderen teghen haere Ouders, der Huys-Vaders ende der Huys-Moeders tot haere Kinderen...” Of de drie geloofsstukken aan de hand van de catechismus werden uitgelegd vermeldt dit besluit niet.⁵¹

Noord-Holland

In 1592 besloot de synode van Edam als antwoord op de vraag van de classis Enkuizen, of de “Sondaessche evangelien, gelyc die tot noch toe tot sommige plaetsen gebruect syn geworden, vortan sal prediken...” zich te houden aan het desbetreffende besluit van de laatst gehouden generale synode.⁵² Dat was de synode van ’s Gravenhage die – zoals eerder bleek – het gebruik van perikopen vrij liet.

Zuid-Holland

De Dordtse synode van 1574 bepaalde, dat de perikopen afgeschaft en door de *lectio continua* vervangen moesten worden. Daaruit mogen we afleiden, dat de perikopen nog gevolgd werden, wat bevestigd wordt door een vraag in de instructie van de afgevaardigden uit de classis Voorne, Putten en Overflakkee:

⁵⁰ REITSMA & VAN VEEN: *Acta* VI, 299, 303, 312.

⁵¹ HOOYER: *Kerkordeningen* 400-402.

⁵² REITSMA & VAN VEEN: *Acta* I, 165.

“... Ende oft goet sy de sonnendaechsche Euangelia te prediken.” Uit het besluit blijkt verder, dat het Nieuwe Testament vooral onder de aandacht van de gemeente gebracht moest worden en uit het Oude alleen na advies van de kerkeraad.⁵³ Zoals hierboven bleek, werd dit besluit in 1578 door de nationale synode in deze stad bekrachtigd. In Delft was in 1574 gebruikelijk de *lectio continua* gebruikelijk, conform het desbetreffende besluit van de Dordtsche synode uit hetzelfde jaar.⁵⁴

In datzelfde jaar besloot de kerkeraad van Dordrecht, dat in de Augustijner en Groote Kerk op zondagmorgen volgens de *lectio continua* over Galaten en Lucas gepreikt moest worden en 's middags in de Augustijnerkerk “na gewoonheyt” over de *Heidelbergse Catechismus* en in de Grote Kerk over Jesaja. Door de week, op dinsdag- en donderdagmorgen, “die Werken der Apostelen.” In de avonddiensten werd de hele bijbel vanaf Genesis en vervolgens behandeld.⁵⁵ Al vrij spoedig kon de predikant hier zelf kiezen.⁵⁶

Zeeland

De kerkeraad van Middelburg schreef in 1574 voor dat het Johannes-evangelie door de ene en het boek Handelingen door de andere predikant moest worden uitgelegd.⁵⁷

In de lijdenstijd was het blijkbaar de gewoonte om het desbetreffende bijbelgedeelte uit te leggen, want op 31 maart 1578 besluit de kerkeraad van Sluis dat “... men de history van het lijden Christi nu voortaan ophouden en de in zijn gewoontlijke materie voortvaren sal, soe wel in de weecke als op de sondege.”⁵⁸ Of met “gewoontlijke materie” de perikopen bedoeld kunnen zijn, is niet duidelijk.

2.3.3. Gegevens uit andere bronnen.

In de Nieuwe Kerk in Haarlem werd op zondag 19 mei 1613 over het evangelie van de zondag gepreikt, maar in Alkmaar en Amsterdam waren de perikopen aan het begin van de zeventiende eeuw afgeschaft. Amsterdam verving ze door de *lectio continua*.⁵⁹

⁵³ RUTGERS: *Acta* 143, 195.

⁵⁴ H.J. JAANUS: *Hervormd Delft ten tijde van Arent Cornelisz. (1573-1605)* (Amsterdam 1950) 104.

⁵⁵ Th.W. JENSMA: *Uw rijk kome. Acta van de Kerkeraad van de Nederduits Gereformeerde Gemeente te Dordrecht 1573-1579* (Dordrecht 1981) 114.

⁵⁶ HARTOG: *Geschiedenis* 26.

⁵⁷ HARTOG: *Geschiedenis* 26.

⁵⁸ J.P. VAN DOOREN: De hervormde gemeente Sluis 1578-1582. De kerkeradsacta met inleiding en toelichtingen, in D. VAN DER BAUWHIEDE & M. GOETINCK (ed.): *Brugge in de Geuzentijd. Bijdragen tot de Geschiedenis van de Hervorming te Brugge en in het Brugse Vrije tijden de 16de eeuw* [Brugge 1982] 142.

⁵⁹ A.Th. VAN DEURSEN: *Bavianen en slijkgeuzen. Kerke en kerkvolk ten tijde van Maurits en Oldebarnevelt* (Assen 1974) 46 n. 90, 91. Het afschaffen van de perikopen was voor een

In veel gemeenten bestond de gewoonte om naast of in plaats van de perikopen *De historie des lijdens Christi* te behandelen. Dat nam de hele lijdenstijd, zeven weken, in beslag. Soms begon dit al voor de vastenavond vanwege de lengte van deze bijbelgedeelten. Het passie preken was in een gemeente met verschillende predikanten vaak aan één van hen toevertrouwd. In sommige plaatsen kon de voorganger buiten de lijdenstijd kiezen uit de profeten of de evangeliën. De voorkeur voor eenvoudige teksten, zoals die over het lijden van Christus en de evangeliën verklaart Van Deursen uit het feit dat gemeenten voor het grootste gedeelte bestonden uit ongeoeffend gehoor. In gemeenten waar de *lectio continua* gebruikelijk was, kon het gebeuren dat een voorganger drie jaar lang uit de brief aan de Romeinen preekte. Dat deze omvangrijke inspiratie geen uitzondering was blijkt uit het gegeven dat Arminius in de tijd dat hij predikant te Amsterdam was niet minder dan 69 preken hield over het uit 55 verzen bestaande boek Maleachi. De aandacht voor het Oude Testament was echter beperkt. Dat blijkt niet alleen uit de genoemde kerkelijke besluiten, maar bijvoorbeeld ook uit kerkelijke examens in Friesland gedurende de eerste helft van de zeventiende eeuw was de voorkeur voor het Nieuwe Testament evident.⁶⁰ Doorgaans werd 's morgens over een tekst uit de evangeliën gepreikt, 's middags over de *Heidelbergsche Catechismus* en door de week vrije stof. Als een bijbelboek was uitgelegd was het niet ongebruikelijk dat niet de predikant, maar een ouderling een volgende koos.⁶¹

De door Ypey/Dermout vermelde mededeling van Jacobus Koelman, dat aan het einde van zeventiende eeuw de perikopen in slechts sommige provincies in gebruik waren, wordt bevestigd door H.L. Benthem die aan het einde van de zeventiende eeuw schrijft, dat men de perikopen in Nederland heeft afgeschaft, omdat het de toename van kennis bij de gewone man verhindert. Hij heeft echter kritiek op het feit dat de predikant de tekst vrij kan kiezen, omdat niet iedereen dat goed kan.⁶²

In de achttiende eeuw nam het volgen van de perikopen af, maar ze verdwenen nog niet. Ze zijn in gebruik gebleven tot in ieder geval het begin van de negentiende eeuw. Zo delen A. Ypey en I.J. Dermout in 1819 mee dat, ondanks het verbod van de synode van Dordrecht in 1574 het "Evangelieboek" "... tot onze tijden toe er in gebleven is." zowel op de scholen als in de kerk. Als voorbeeld wordt Groningen genoemd, waar de predikanten die op beroep preekten de perikoop van de zondag als tekst namen. Dat was gebruikelijk tot 1818. Daarna werden de sporen van de perikopen uitgewist toen het preken op

gemeentlid in Alkmaar reden om naar de doopsgezinden te gaan, een bewijs dat ook daar de perikopen in gebruik waren. R. Evenhuis, *Ook dat was Amsterdam II* (Amsterdam 1967) 25.

⁶⁰ J.J. KALMA (red.): *Een kerk in opbouw. Classisboek Franeker 1636-1658* (Ljouwert 1983).

⁶¹ VAN DEURSEN: *Bavianen* 46-48.

⁶² H.L. BENTHEM: *Holländische Kirch- und Schulen-Staat* (Franckfurt/Leipzig 1698) 258, 259.

nominatie werd afgeschaft.⁶³ Daarom zijn edities uit de negentiende eeuw zeldzaam.⁶⁴ Daarnaast waren er gemeenten die de *lectio continua* kenden. Als voorbeeld noemen Ypey/Dermout Middelburg, waar de hele bijbel en Leeuwarden, waar het Oude Testament in zijn geheel werd uitgelegd. Blijkbaar was de acceptatie van het Oude Testament in de loop der tijd gegroeid. Sporen van perikopen zouden aanwezig zijn in de lijdensstoffen.⁶⁵ Er wordt aan toegevoegd, dat waar de predikant vrij was in zijn keuze de tekstgedeelten steeds kleiner werden en bijbelwoorden uit hun verband werden gerukt.⁶⁶ Uit het rapport van de *Commissie voor de openbare Eeredienst* van de Hervormde synode in 1817 blijkt dat er nog enkele gemeenten waren die beurtelings de boeken van het Oude en Nieuwe Testament in *lectio continua* lazen en andere waar de keuze aan de voorlezer is overgelaten. De commissie stelde de synode voor, dat in het vervolg de keuze van de schriftlezing aan de predikant is en gericht op de preek. Dat was blijkbaar niet altijd het geval. De reden voor dit besluit is dat de *lectio continua* "de verstanden en harten der mensen tot de verdere godsdienstoefening weinig stemmen kunnen..."⁶⁷

Aan het einde van de negentiende eeuw werden de perikopen nog in verschillende gemeenten gebruikt.⁶⁸ In andere gemeenten was hetzij *lectio continua*, hetzij de vrije tekstkeuze gebruik. De volgende opmerking van Gunning illustreert de afwezigheid van een dwingend voorschrift: "Wij achten het een groot voorrecht door geen kerkelijk voorschrift in de keuze van den tekst gebonden te zijn, maar gelooven ook dat deze vrijheid een groote verantwoordelijkheid en verplichting op ons laadt."⁶⁹

A. Kuiper schrijft over de gewoonten in zijn tijd, dat de predikant 's morgens vrij is in zijn keuze en 's middags aan de catechismus is gebonden. In de lijdensweken was men blijkbaar niet helemaal vrij: "Waar dan nog bij komt, dat in de dusgenaamde lijdensweken, op de feestdagen enz. althans eenige bepaling omtrent de te behandelen stof gegeven is." Waaruit die bepaling bestond,

⁶³ A. YPEY & I.J. DERMOUT: *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk* (Breda 1819-1829) I, 513, 514; *Aantekeningen op de Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk* I (Breda 1819) 234, 235.

⁶⁴ Ik ken alleen *Evangelii-Boek/Of Eenige uitgelezene Texten der Heilige Schrift. Uit de oorspr. Griekse Tale getrouwelyk overgez. Beekwaam om de Scholen geleert te worden* (Kampen 1803). Zie J. VAN DER HAAR: *Schatkamer van de Gereformeerde Theologie in Nederland (c. 1600-c. 1800. Bibliografisch onderzoek* (Veenendaal z.j.) 124.

⁶⁵ Hieronder zal worden aangetoond dat dit te sterk is uitgedrukt.

⁶⁶ YPEY & DERMOUT: *Aantekeningen* 234, 235.

⁶⁷ *Handelingen van de Algemeene Christelijke Synode der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden in den Jare 1817* ('s Gravenhage 1822), 67. Cf. C. HOOYER: *Kerkelijke Wetten voor de Hervormden in het Koninkrijk der Nederlanden* (Zaltbommel 1846) 361.

⁶⁸ J.H. GUNNING JHzn.: *Onze Eeredienst. Opmerkingen over het liturgische element in den Gereformeerden cultus* (Groningen 1890) 45; J.J. VAN OOSTERZEE: *Practische theologie. Een handboek voor jonge godgeleerden* (Utrecht 1895) 314, 315.

⁶⁹ GUNNING: *Onze Eeredienst* 73.

vermeldt Kuiper niet. Hij lijkt over de geschiedenis te schrijven wanneer hij daaraan toevoegt: "In groote steden ging men hierbij vaak zelfs zoover, dat men alle lijdens- en feestteksten in geregelde orde en zeer precies aanwees. En wel is voor biddagen, Oudejaarsavond enz. geen bepaalde tekst voorgeschreven, maar ook dan wil de kerk toch, dat er bij zulke gelegenheden stoffen zullen behandeld worden, die op die gelegenheden en die dagen betrekking hebben." Hij vermeldt ook, dat men officieel geen kerkelijk jaar kent, maar dat veel predikanten zich wel "door zulk een denkbeeld laten leiden." Hij is zelf voorstander van een vaste orde, maar wil geen voorschriften.⁷⁰

3. Edities

A.C. Honders beschreef een werk uit 1662 dat bestaat uit preekschetsen van Johannes Martinus (1603-1665), predikant te Deinum en Groningen, waaruit blijkt dat het volgen van de perikopen gebruikelijk was: *Analytica et topica Dominicalia tripartita*.⁷¹ Martinus geeft in andere werken teksten die dit leesrooster kunnen aanvullen, teksten voor gebedsdagen, voor de viering van het avondmaal en voor de zeven lijdensweken.

Dat Martinus geen uitzondering is geweest blijkt uit enkele bronnen die tot op heden onbekend waren. In de eerste plaats:

Epistelen ende Euangelieboek: Ofte eenige uytgelesene Texten der H. Schrift. Door last van de Hoog Mog. Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, ende volgens het besluit der Synode Nationael, gehouden tot Dordrecht in de jaren 1618 ende 1619. Uyt de oorspronckelijcke Grieksche Tale in onse Nederlantsche getrouwelijck overgeset. Te Leeuwarden By Wigerus Wigeri, Boekdrukker en Verkoper op de Kelders, in den Rotterdamsen Erasmus, 1769.⁷²

De voorrede van de drukker is zeer instructief:

Beminde Lezer: Alzoo de Kandelaar des Heyligen Euangeliums, nu naast eenige Jaren herwaarts, in deze Vereenigde Nederlanden, meer en meer door Gods genade lichtet, en den glans der zelve in veeler menschen herten ontsteken is geworden: Daar door ben ik bewogen geworden, om dit Euangelie-boekken te herdrukken, en na de Originele Text te stellen, gelyk dezelve in de Gereformeerde Kerken dagelyks worden geleert, ende diesvolgens afgeschafft die Euangeliboeken, die ten tyde van het Pausdom gebruykelyk waren; ende daar benevens uitgelaten de Texten op verscheyden Heylige- en Feest-dagen gestelt, gelyk die van het Pausdom gewoon zyn te vieren, en in de Paapsche Kerken gepreekt, geviert, en nog

⁷⁰ A. KUYPER: *Onze Eeredienst* (Kampen 1911) 294, 295.

⁷¹ A.C. HONDERS: Kerkelijk jaar en zondagse perikopen, in *Mededelingen van het Instituut voor Liturgiewetenschap van de Rijksuniversiteit te Groningen* no. 16 (september 1982) 26-32.

⁷² Gemeente-Archief Leeuwarden, Sign. B.146.

geoeffent worden, om alzo die valsche en ongefondeerde misbruyken, voor te komen.

Ik hebbe tot dien einde myn uitterste vlyt en neerstigheid aangewend, om de texten der Sondaagse Epistelen en Euangelien, genomen uit de Nieuwe Overzettinge, zo en gelyk men die in de Gereformeerde Kerken tegenwoordig leert, zo correct te drukken, als dat eenigszins heeft konnen geschieden; op dat de jonge Jeugt, dit Euangelie-boek in de Scholen leerende, zouden indrinken de zuivere woorden der Heyliger Schrifture, zonder vervalschinge des Texts, alles ter eeren Godes en tot uwen beste. Vaart wel.

Enkele elementen uit deze voorrede vallen op. In de eerste plaats gaat het om een herdruk, wat men op grond van lettertype en spelling reeds kan vermoeden. Op welke editie dit boekje teruggaat vermeldt de drukker echter niet.

In de tweede plaats blijken deze teksten dagelijks in gebruik te zijn.

In de derde plaats vervangen ze de perikopen die in de Rooms-Katholieke Kerk gebruikelijk waren en zijn, waarbij de teksten voor heiligen- en feestdagen zijn weggelaten.

In de vierde plaats: deze perikopen worden behalve in de kerk ook op de scholen gebruikt.

Onduidelijk is de betekenis van de verwijzing naar het besluit van de Dordtse synode uit 1618/1619. Zoals we gezien hebben heeft deze synode over de perikopen geen besluit genomen, alleen over het liturgisch gebruik van de *Heidelbergse Catechismus*. Wellicht heeft de verwijzing betrekking op de gebruikte vertaling.

Een andere uitgave verscheen in dezelfde plaats, zonder jaartal:

Epistelen ende Euangeli-boek/ In de Gereformeerde Kerken ende Scholen gebruikelijk. Verbeterd na de Nieuwe Overzettinge. Uit de oorspronkelyke Grieksche Tale in onze Nederlandsche getrouwelyk overgezet. Te Leeuwarden, Gedrukt by Gerrit Tresling, Boekverkoper in de Peperstraat in de Zaadzaayer.

Dit boekje bevat dezelfde perikopen als de vorige editie, alleen de spelling en de gravures verschillen. Er is geen voorrede, maar in plaats daarvan is het geslachtsregister uit Matthëus 1 opgenomen. Mocht dit een herdruk van het vorige boekje zijn, dan is die in ieder geval niet ongewijzigd.⁷³

Beide edities baseren zich op de Statenvertaling en zijn dus oorspronkelijk niet voor 1637 uitgegeven. Een editie met dezelfde voorrede als die uit 1769 verscheen in 1783, ook weer in Leeuwarden, en heeft de volgende titel:

Epistelen/ende/Euangelien,/Ofte uitgelezene/Texten der H. Schrift/Door last van de Ed. Hoog/Mog. Heeren Staten/Generaal der Veréénigde/Nederlanden, overgezet./Zeer nut en bekwaam om in de Scholen der Vrye Nederlanden van de Kinderen geleerd te worden.

⁷³ R. VISSER: *Catalogus der Stedelijke Bibliotheek van Leeuwarden* ('s Gravenhage 1932) 172, 173 spreekt van een herdruk van de editie uit 1769.

Opvallend is, dat in de titel niet over kerkelijk gebruik gesproken wordt; het lijkt een boek voor de scholen te zijn.

Een vergelijking tussen de in Friesland uitgegeven perikopen, die onderling eensluidend zijn, met die van Luther en die van Martinus toont, dat er hier en daar kleine verschillen zijn. In de tijd van Kerst tot Epifanieën blijken de roosters het meest af te wijken.

	Luther ⁷⁴	Martinus	Friesland ⁷⁵
1e Advent	R. 13:11-14 Mt. 21:1-9	idem idem	idem idem
2e Advent	R. 15:4-13 Lc. 21:25-33	idem idem	idem Lc. 21:25-31
3e Advent	1 Cor. 4:1-5 Mt. 11:2-10	idem Mt. 11:2-15	idem Mt. 11:2-6
4e Advent	Phil. 4:1-5 Joh. 1:19-28	Phil. 4:4-7 idem	= Martinus Joh. 1:19-27
Christabend	Tit. 2:11-15 Lc. 2:1-14		
Kerst	Tit. 3:4-6 Lc. 2:15-20 Hebr. 1:1-12 Joh. 1:1-14	Jes. 9:5-6 Luc. 2:1-7 /8-14 Tit. 2:11-15	Gen. 3:5 idem Tit. 2:11-14
Stephanus/ 2e Kerstdag	Hand. 6:8-7:59 Mt. 23:34-39	Tit. 3:4-7 Lc. 2:15-20	Hand. 7:55-60 Mt. 23:34-36
Joh. Evglst.	Sir. 15:1-8 Joh. 21:19-24		
1e z. na Kerst	Gal. 4:1-7 Lc. 2:33-40	idem Lc. 2:22-38	Gal. 4:1-6 = Luther
Nieuwjaar	Gal. 3:23-29	idem	R. 4:8-12

⁷⁴ VON SCHADE & SCHUIZ: *Perikopen* 74-83.

⁷⁵ Als bron is gekozen *Epistelen ende Euangelieboek* 1769.

	Luc. 2:21	idem	idem
Z. na Nieuw- jaar	1 Tim. 3:16 Mt. 2:13-23		
Epifaniën	Jes. 60:1-6 Mt. 2:1-12	1 Petr.4:12-19 Mt. 2:1-12 /13-23	Jes. 60:1-3 = Luther
1e z. na Ep.	R. 12:1-6 Lc. 2:42-52	R. 12:1-5 Lc. 2:41-52	R. 12:1-2 = Martinus
2e z. na Ep.	R. 12:7-16 Joh. 2:1-12	R. 12:6-12 Joh. 2:1-11	R. 12:6-16 = Martinus
3e z. na Ep.	R. 12:17-21 Mt. 8:1-13	R. 12:16-21 idem	= Luther idem
4e z. na Ep.	R. 13:1-10 Mt. 8:23-27	R. 13:8-10 idem	= Martinus idem
5e z. na Ep.	Col. 3:12-17 Mt. 11:25-30	idem Mt. 13:24-30	Col. 3:12-14 = Martinus
Septuagesima	1 Cor. 9:24-27 Mt. 20:1-16	1 Cor. 9:24 10:1-5	1 Cor. 10:1-5 Mt. 20:1-16
Sexagesima	2 Cor. 11:19 -12:9 Lc. 8:4-15	idem idem	1 Cor. 12:1-9 idem
Estomihi/ Quinquag.	1 Cor. 13 Lc. 18:31-43	idem idem	idem ⁷⁶ idem
Invocavit/ quadragesima	2 Cor. 6:1-10 Mt. 4:1-11	idem idem	2 Cor. 6:3-10 ⁷⁷ idem
Reminiscere	1 Thess. 4:1-8 Mt. 15:21-28	1 Thess. 4:1-7 idem	= Luther Joh. 4:6-14
Oculi	Ef. 5:1-9	idem	Ef. 5:1-8

⁷⁶ "Anders Vastenavond genaamt."

⁷⁷ Vanaf hier voegt de de Friese editie aan de latijnse namen toe: de eerste t/m de vijfde zondag in de Vasten.

	Lc. 11:14-28	idem	Lc. 11:14-26
Laetare	Gal. 4:21-5:1 Joh. 6:1-15	Gal. 4:21-31 idem	= Martinus Joh. 6:1-13
Judica	Hebr. 9:11-15 Joh. 8:46-59	idem idem	idem idem
Palmarum	Phil. 2:5-11 Mt. 21:1-9	idem idem	idem Mt. 21:1-13
De Passie onzes Heeren Jesu Christi	Mt. 26, 27		
Pasen	1 Cor. 5:7-8 Mc. 16:1-8	idem idem	idem Mc. 16:1-7
Paasmaandag	Hand. 10:36-43 Lc. 24:13-35	idem idem	Hand. 10:34-41 idem
Dinsdag na Pasen	Hand. 13:26-33 Lc. 24:36-47		
Quasimodo- geniti ⁷⁸	1 Joh. 5:4-12 Joh. 20:19-31	1 Joh. 5:4-10 Joh. 20:19-29	idem idem
Miseric.Dom.	1 Petr. 2:21-25 Joh. 10:11-16	idem idem	idem Joh. 16:16-22
Jubilate	1 Petr. 2:11-20 Joh. 16:16-23	idem Joh. 16:16-22	1 Petr. 2:11-17 idem
Cantate	Jac. 1:17-21 Joh. 16:5-15	idem idem	idem idem
Rogate	Jac. 1:22-27 Joh. 16:23-30	idem Joh. 16:23-33	idem Joh. 16:23-32
Hemelvaart	Hand. 1:1-11 Mc. 16:14-20	idem idem	Hand. 1:6-11 idem

⁷⁸ Martinus noemt de volgende zondagen t/m de zondag na Hemelvaart: 1e na pasen ... 6e na pasen.

Exaudi	1 Petr. 4:7-11 Joh. 15:26-16:4	idem idem	idem Joh. 15:26-27
Pinksteren	Hand. 2:1-13 Joh. 14:23-29	idem Joh. 14:23-31	Hand 2: 1-11 Joh. 14:23-31
Pinkster- maandag	Hand. 10:42-48 Joh. 3:16-21	idem idem	idem Joh. 3:16-18
Dinsdag na Pinksteren	Hand. 8:14-17 Joh. 10:1-10		
Trinitatis	R. 11:33-36 Joh. 3:1-15	idem idem	idem Joh. 3:1-13
1e z. na T.	1 Joh. 4:16-21 Lc. 16:19-31	idem idem	1 Joh. 4:17-20 idem
2e z. na T.	1 Joh. 3:13-18 Lc. 14:16-24	idem idem	1 Joh. 3:13-17 Lc. 14:17-24
3e z. na T.	1 Petr. 5:6-11 Lc. 15:1-10	idem idem	1 Petr. 5:5-11 idem
4e z. na T.	R. 8:18-23 Lc. 6:36-42	idem idem	idem idem
5e z. na T.	1 Petr. 3:8-15 Lc. 5:1-11	idem idem	1 Petr. 3:8-12 idem
6e z. na T.	R. 6:3-11 Mt. 5:20-26	idem idem	idem idem
7e z. na T.	R. 6:19-23 Mc. 8:1-9	idem idem	idem idem
8e z. na T.	R. 8:12-17 Mt. 7:15-21	idem Mt. 7:15-23	R. 8:12-15 = Martinus
9e z. na T.	1 Cor. 10:6-13 Lc. 16:1-9	idem idem	1 Cor. 10:6-12 idem
10e z. na T.	1 Cor. 12:1-11 Lc. 19:41-48	1 Cor. 12:1-14 = Luther Lc. 19:41-46 = Luther	

11e z. na T.	1 Cor. 15:1-10 Lc. 18:9-14	idem idem	idem idem
12e z. na T.	2 Cor. 3:4-9 Mc. 7:31-37	2 Cor. 3:4-10 idem	= Luther idem
13e z. na T.	Gal. 3:15-22 Lc. 10:23-37	idem idem	idem idem
14e z. na T.	Gal. 5:16-24 Lc. 17:11-19	idem idem	idem idem
15e z. na T.	Gal. 5:25-6:10 Mt. 6:24-34	idem idem	idem idem
16e na T.	Ef. 3:13-21 Lc. 7:11-17	idem idem	idem idem
17e na T.	Ef. 4:1-6 Lc. 14:1-11	idem idem	idem idem
18e z. na T.	1 Cor. 1:4-9 Mt. 22:34-46	idem idem	idem idem
19e z. na T.	Ef. 4:22-28 Mt. 9:1-8	idem idem	idem idem
20e z. na T.	Ef. 5:15-21 Mt. 22:1-14	idem Mt. 22:2-14	idem = Luther
21e z. na T.	Ef. 6:10-17 Joh. 4:47-54	idem Joh. 4:46-54	idem = Martinus
22e z. na T.	Phil. 1:3-11 Mt. 18:23-35	idem idem	idem idem
23e z. na T.	Phil. 3:17-4:3 Mt. 22:15-22	Phil. 3:17-21 idem	= Martinus Mt. 22:15-21
24e z. na T.	Col. 1:9-14 Mt. 9:18-26	idem idem	Col. 1:3-14 Mt. 9:18-31
25e z. na T.	1 Thess. 4:13-18 Mt. 24:15-28	idem idem	idem Mt. 24:15-31

26e z. na T.	ontbreekt	1 Thess. 5:1 2 Petr. 3:3-13 -11 idem
	Mt. 25:31-46	

Boete en gebed	ontbreekt
----------------	-----------

27e z. na T.	ontbreekt	2 Petr. 3:3-13 2 Thess. 1:3-12
	Mt. 25:1-13	idem

Dit boekje bevat voorts lezingen op verschillende feesten, zoals *Maria Reiniging*.

Op classicale examens in Friesland ging men echter niet van de perikopen uit. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de teksten die opgegeven werden.

In de classis Bolsward:

15 sept. 1606	Hebr. 5:14
13 apr. 1607	Ef. 2:8,9
18 juni 1610	Rom. 5:1
1 sept. 1610	Marc. 16:15,16
5 aug. 1611	Ef. 2 slot
11 nov. 1611	1 Tim. 2:5
7 sept. 1612	Col. 2:11,12
2 juni 1617	Rom. 9:16
2 aug. 1619	Rom. 1:16 ⁷⁹
22 apr. 1620	Hebr. 2:14,15
29 mei 1620	Joh. 3:16
3 juli 1620	Mt. 11:28
8 jan. 1621	Rom. 1:16
10 mei 1624	2 Tim. 2:19
9 sept. 1625	Joh. 17:3
9 mei 1628	Joh. 5:39
10 nov. 1628	2 Cor. 5:20
24 nov. 1628	1 Joh. 2:2
5 okt. 1629	Rom. 4:5 ⁸⁰

In de classis Sneek:

28 aug. 1610	Rom. 3:24,25
--------------	--------------

⁷⁹ Deze tekst werd vaker opgegeven. Zie ook 8 januari en bijv. voor een propositie in de classis Gouda op 10 oktober 1606, zie C.A. TUKKER: *Acta van de classis Gouda van 4 juli 1606 tot 11 oktober 1606*, in *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis* n.s. 51 (1971) 42, 43.

⁸⁰ J.J. KALMA (ed.): *Een kerk in opbouw. Classisboek Bolsward-Workum. 1600-1633* (Ljouwert 1981) 52, 58, 101, 106, 118, 123, 139, 188, 208, 215, 218, 220, 225, 258, 274, 312, 323, 325, 342.

2 juli 1616 1 Joh. 2:1,2a (= gedeeltelijk Bolsward 24 nov. 1628)

En in de classis Franeker:

24 juni 1639 1 Cor. 11 *Hoc est corpus meum*

13 april 1640 Rom. 5:1 (= Bolsward 18 juni 1610), Titus 3:4 (= Luthers perikopen op Kerst Tit. 3:4-6), Philipp. 3:13

9 juli 1649 Hand. 22:16

S. Cuperus wijst erop, dat de examens voor deze classis in het latijn werden gehouden om "laici" te weren. Volgens hem werd bij het opgeven van teksten niet zelden rekening gehouden met de achtergrond van kandidaten.⁸¹

Vergelijking van deze teksten toont, dat er geen keuze uit de perikopen werd gedaan. Titus 3:4 is weliswaar op Kerst in de perikopenreeks van Luther aan de orde, maar werd in de classis Franeker bij een propositie op 13 april 1640 opgegeven. Evenmin is er overeenkomst tussen de perikopen en de teksten die gekozen werden op zittingen van kerkelijke vergaderingen en voor proposities op andere dan de genoemde classes.⁸²

Naast dergelijke edities met perikopen, zijn er publicaties waarin de teksten voor de lijdenstijd en de feestdagen zijn gedrukt. R.A. Bosch noemt er een aantal. De eerste is uit 1716 en was bestemd voor gebruik in Amsterdam.⁸³

In 1764 verscheen te Groningen een boek waarin de teksten voor de feestdagen zijn gepubliceerd.⁸⁴ Volgens de voorrede is het samengesteld door de predikanten en een uitbreiding van een boekje dat eerder werd uitgegeven door A. Trommius. Die uitbreiding bestaat uit de rubrieken *Geboorte, Besnydenis, Opstanding, Hemelvaart en Uitstorting van de Heilige Geest*. Ook zijn opgenomen de Vraagstukken na de belijdenispredikatie en na de Proef-predikaties op zaterdagmiddag, het avondmaalsformulier en de psalmen die daarbij horen. Doel van de uitgave is, het voorbereiden op de teksten waarover gepreekt zal worden mogelijk te maken:

⁸¹ J.J. KALMA (ed.): *Een kerk in opbouw. Classisboek Franeker 1636-1658* (Ljouwert 1983) 33, 36, 187. S. CUPERUS: *Kerkelijk leven der Hervormden in Friesland tijdens de republiek* (Leeuwarden 1916) I, 76.

⁸² Enkele voorbeelden zijn: *Acta ofte Handelingen Des Nationalen Synodi Inden name onses Heeren Jesu Christi...Tot Dordrecht Anno 1618.ende 1619* (Dordrecht 1621) 16e zitting Prdediker 7:16; 33e zitting Ps. 122; 34e zitting Jes. 5:27; C.A. TUKKER: *Acta van de classis Gouda van 30 juni 1605 tot 4 juli 1606*, in *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis* 48 (1967) 74 op 18 oktober 1605 propositie over Mt. 5:12; C.A. TUKKER: *Acta van de classis Gouda van 4 juli 1606 tot 11 oktober 1606*, in *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis* n.s. 51 (1971) 42, 43, propositie op 10 oktober 1606 over Rom. 1:16.

⁸³ R.A. BOSCH: *En nooit meer oude psalmen zingen. Zingend geloven in een nieuwe tijd 1760-1810* (Zoetermeer 1996) 52 noot 59; 242 noot 21.

⁸⁴ *De Historie van des Heeren Jezus Christus geboorte, Besnydenis, Lyden en Sterven, Opstandinge, Hemelvaart, en uitstorting des Heiligen Geestes op het Pinxterfeest, welke jaarlyks wordt verklaart en toegezigt aan de Gereformeerde Gemeente van de Heere Jezus Christus in Groningen* (Groningen 1764).

...eer men opgaat ten huize des Heeren, te lezen, ende zich zelven tot het aanhoren van die te bereiden door voorgaande gebeden, meditatie ende het lezen van boeken over die stoffen.

De ouders worden opgeroepen de teksten aan hun kinderen voor te lezen. In het boekje is elke tekst voorzien van een korte catechisatie in vragen en antwoorden.

Kerstdag	Luc. 2:1-7; 8-12; 13,14
2e Kerstdag	Luc. 2:15-20
Nieuwjaar	Luc. 2:21

1e Lijdensweek	
Zondag	Luc. 18:31-34
Dinsdag	Joh. 18:1,2; Mt. 26:30-36
Woensdag	Mt. 26:37,38; Luc. 22:44
Donderdag	Mt. 26:39,42,44; Luc. 22:43
Vrijdag	Mt. 26:40,41,43-46

2e Lijdensweek	
Zondag	Joh. 18:3-9
Dinsdag	Mt. 26:48-50
Woensdag	Luc. 22:49; Mt. 26:51-54; Luc. 22:51
Donderdag	Mt. 26:55,56; Mc. 14:51,52
Vrijdag	Joh. 18:12,13,14, 19-24.

3e Lijdensweek	
Zondag	Mt. 26:59-64
Dinsdag	Mt. 26:65-68
Woensdag	Mc. 14:54; Mt. 26:69-74
Donderdag	Luc. 22:60 laatste deel, 61,62
Vrijdag	Mt. 27:1,2

4e Lijdensweek	
Zondag	Mt. 27:3-10
Dinsdag	Luc. 23:2; Joh. 18:33-38; Mc. 15:3-5
Woensdag	Luc. 23:5-12
Donderdag	Luc. 23:13-16; Mt. 27:15-23
Vrijdag	Joh. 19:1-6

5e Lijdensweek	
Zondag	Joh. 19:7-11
Dinsdag	Joh. 19:12-15
Woensdag	Mt. 26:24-26

Donderdag Mt. 27:31; Joh. 19:17; Mt. 27:32
 Vrijdag Luc. 23:27-32

6e Lijdensweek

Zondag Mc. 15:22,23,25,27,28; Luc. 23:34
 dinsdag Joh. 19:19-22
 Woensdag Joh. 19:23-27
 Donderdag Mt. 27:39-43
 Vrijdag Luc. 23:39-43

7e Lijdensweek

Zondag Mt. 27:45,46,47
 Dinsdag Joh. 19:28-30; Luc. 23:46
 Woensdag Mt. 27:51-56
 Donderdag Joh. 19:31-37
 Vrijdag Mc. 15:42-45; Joh. 19:38-42; Mt. 27:60-66

Paaszondag

Morgen Mc. 16:1-7
 Middag Joh. 20:11-18

Paasmaandag Luc. 24:13-35

Hemelvaart

Morgen Hand. 1:9
 Middag Hand. 1:10,11

Pinksteren

Morgen Hand. 2:1-4
 Middag Hand. 2:5-13

Pinkstermaandag Hand. 2:14-18 of Joh. 3:16

Afgezien van de teksten die op de feestdagen worden gelezen, is hier geen overeenkomst met de leesroosters van Luther of Martinus. Er is één uitzondering: op de zondag in de eerste lijdensweek wordt Lc. 18:31-34 gelezen. Dat is dezelfde als de perikopenlezing op zondag Quinquagesima.

Uit soortgelijke uitgaven blijkt, dat er verschillen zijn geweest. Een eerste is die voor Nijmegen.⁸⁵ Op de rugzijde van de titelpagina staat "Uytgegeven naar

⁸⁵ *Orde der Texten dewelke Jaarhyks ter Gedachtenis van de Geboorte, het Lyden en Sterven, de Opstanding en Hemelvaart van den Heere Jesus Christus als ook de Uytstorting van den Heyligen Geest, worden verklaart Voor de Gereformeerde Nederduytsche Gemeente binnen Nymegen. Beneffens een Naamhyt der Predikanten aldaar, sedert 't jaar 1566. tot 1772* (Nymegen ²1774 [eigendom G.J. Buitink, Brasschaat]).

Kerken-Ordonnantie". De voorrede noemt een tweeledig doel van deze uitgave; het bieden van een synoptisch overzicht, in het bijzonder van de geschiedenissen van het lijden van Christus "en het nasoecken van de Texten in den Bybel onder het gehoor, 't welk niet alleen lastig is, maar ook meenigmaal veroorzaakt, dat selfs den opmerksamen iets wezentlyks ontslipt, voortekomen." Ter verduidelijking is de inhoud van iedere tekst en de hoofdzak van de teksten over het lijden van Christus die elke week behandeld worden boven de teksten aangegeven.

Een tweede heeft betrekking op Delfshaven⁸⁶ en werd uitgegeven met goedkeuring van de classis Delft en Delfland. De voorrede deelt mee dat deze uitgave niet alleen het gemak, maar vooral de "kundigheid en stichting, in den openbaaren en huisselyken Godsdienst" dient. Ook deze uitgave bevat, evenals de vorige, een lijst van predikanten.

Een derde was bestemd voor Rotterdam.⁸⁷ Ook deze uitgave bevat de jaarlijkse cyclus die in de titel wordt genoemd. Hier worden, evenals in Dordrecht, Den Haag, Amsterdam en Utrecht, de teksten genummerd, waardoor het mogelijk wordt "eenige verandering in den tijd der tijd der texten..." aan te brengen. De predikanten kunnen zo op de wekelijkse preekorde, wanneer over het lijden van Christus gepreekt wordt, aangeven welke tekst behandeld wordt. Uit deze voorrede blijkt, dat er eerder een editie van dit boekje is geweest.

Alle drie bevatten ook de psalmberijming van 1773, waardoor ze als kerkboeken kunnen worden aangemerkt. De editie uit Nijmegen (1774) heeft bijvoorbeeld geen rubriek *Besnydenis*. De andere twee hebben dat wel, maar verschillen ook. De uitgave uit Rotterdam heeft voor de rubriek *Besnydenis* op 1 januari 's morgens Luc. 2: 21a en 's middags Luc. 2: 21b "Of een vrije Text." De te Delft gedrukte editie voor Delfshaven heeft in dat geval 's morgens Luc. 2:21 en 's middags alleen een vrije tekstkeuze.

Wanneer we nu de teksten uit deze drie boekjes vergelijken met die uit de Groningse editie, dan blijkt dat de teksten op Kerst dezelfde zijn.⁸⁸ Vanaf de lijdens tijd zijn er verschillen.

⁸⁶ *Feest- en Lydensteksten, zoo als dezelve jaarlyks gepredikt worden in de hervormde christelyke gemeente te Delfshaven met de gehykluidende teksten* (Delft 1791 [eigendom G.J. Buitink, Brasschaat]).

⁸⁷ *Text-boekje, Waer in Alle de Texten der H. Schriflure begrepen zyn, dewelke tot Gedagtenis van Christi Geboorte, Besnydenis Lyden en Sterven Opstandinge en Hemelvaart. Mitsgaders Zendinge des H. Geestes op den Pinxterdag; jaarlyks worden verklaerd en toegeëigend aan de Gemeinte Christi Binnen Rotterdam Met Consent van den E. Kerkenraad* (Rotterdam 1785 [eigendom G.J. Buitink, Brasschaat]). Er is in 1782 ook een uitgave verschenen met dezelfde titel, zie LEAVER: *Lecture, sermon and congregational song* 77-99.

⁸⁸ In de editie Rotterdam (1785) is op 1 januari, "Besnydenisse Christi", Lc. 2: 21 a en b verdeeld over de morgen- en middagdienst.

Delft (1791):

Lezing:

“Gelykluidende teksten”:

I.	Mt. 26:1-5	Mc. 14:1,2; Lc. 22:1,2
II.	Mt. 26:6-13	Mc. 14:3-9; Jh. 11:2, 22:1-8
III.	Lc. 22:3-6	Mt. 26:14-16; Mc. 14:10,11; Jh. 13:2
IV.	Lc. 22:7-18	Mt. 26:17-20; Mc. 14:12-17
V.	Mt. 26:21-25	Lc. 22:21-23; Jh. 13:21-30 ⁸⁹
VI.	Mt. 26:26-29	Mc. 14:22-25; Lc. 22:19,20
VII.	Lc 22:31-38	
VIII.	Mt. 26:30-35	Mc. 14:26-31; Lc. 22:39; Jh. 18:1
IX.	Mt. 26:36-38	Mc. 14:32-34; Lc. 22:40; Jh. 18;1,2
X.	Mt. 26: 39-46	Mc. 14:35-42; Lc. 22:41-46
XI.	Mt. 26:47-54 Jh. 18:2,9	Mc. 14:43-47; Lc. 22:47-51 Jh.18: 10,11
XII.	Mt. 26: 55,56 Jh. 14:12-14, 19-24	Mc.14: 48-53; Lc. 22:52-54a
XIII.	Mt. 26: 59-68	Mc. 14: 55-65; Lc. 22:63-65
XIV.	Mt. 26:58, 69-74	Mc. 14: 54, 66-71; Lc. 22: 54b-60a; Jh. 18:15-18, 25-27a
XV.	Lc. 22: 60b-62	Mt. 26:75; Mc. 14:72
XVI.	Lc. 22:66-71, 23:1 Jh. 18:28b-32	Mt. 27:1,2; Mc. 15:1; Jh. 18:28a
XVII.	Mt. 27:3-10	Hand. 1: 18,19;
XVIII.	Mt. 27:11-14 Jh. 18:33-38	Mc. 15:2-5; Lc. 22:2-4
XIX.	Lc. 23:5-16	
XX.	Mt. 27:15-26a	Mc. 15:6-15a; Lc. 23:17-25a; Jh. 18:39,40
XXI.	Jh. 19:1-6	Mt. 27:26b-30; Mc. 15:15b-19
XXII.	Jh. 19:7-16a	Mt. 27:26b; Mc. 15:15b; Lc. 23:25b
XXIII.	Lc. 23:26-31	Mt. 27: 31, 32; Mc. 15:20,21; Jh. 19:16b, 17
XXIV.	Mt. 27:33,34, 36-38 Lc. 23:34a	Mc. 15:22,23, 25-28; Lc. 23: 32,33, 38; Jh. 19:18-22
XXV.	Jh. 19:23-27	Mt. 27:35; Mc. 25:24; Lc. 23:34b
XXVI.	Mt. 27:39-43	Mc. 15:29-32a; Lc. 23:35, 36a, 37
XXVII.	Lc. 23:39-43	Mt. 27:44; Mc. 15:32b
XXVIII.	Mt. 27:45-49	Mc. 15:33-36; Lc. 23:36, 44,45a; Jh. 19:28,29
XXIX.	Jh. 19:30	Mt 27:50; Mc. 15:37; Lc. 23:46

⁸⁹ Drukfout; te lezen: Jh. 23.

XXX. Mt. 27:51-56

Mc. 15:38-41; Lc. 23:45b, 47-49

XXXI. Jh. 19:31-37

XXXII. Mt. 27:57-66

Mc. 15:42-47; Lc. 23:50-56; Jh. 19:38-42

Pasen

Morgen Mt. 28:1-8

Mc. 16:1-8; Lc. 24:1-8; Jh. 20:1

Middag Jh. 20:11-18

Mc. 16:9,10

Paasmaandag

Morgen Lc. 24:13-24

Mc. 16:12

Middag Lc. 24:25-32

Hemelvaart

Morgen Hand. 1:9-11

Mc. 16:19a; Lc. 24:50,51.

Middag Lc. 24:52,53

Hand. 1: 12-14

Pinksteren

Morgen Hand. 2:1-4

Middag Hand. 2:5-13

Pinkstermaandag

Morgen Hand. 2:14-18

Middag Hand. 2: 19-21

In de editie Rotterdam (1785) vinden we grotendeels dezelfde teksten, zij het met kleine verschillen van doorgaans één dag.⁹⁰

Veel groter is het verschil met de Nijmeegse editie uit 1774. Daarin staan voor een belangrijk deel wel dezelfde teksten, maar die zijn heel anders geordend. Waar Delft en Rotterdam op de eerste lijdenszondag Mt. 26:1-5 lezen over Jezus' aankondiging van zijn dood, daar leest Nijmegen Mt. 26: 30-35 de aankondiging van de verloochening door Petrus, die Delft pas onder VIII. als tekst heeft. Nijmegen begint dus later in Matthëus te lezen, dan de andere twee en leest soms kleinere eenheden van hetzelfde hoofdstuk en verdeelt deze teksten anders over de desbetreffende dagen. Het verschil met de twee andere edities vindt zijn oorzaak in het feit dat Nijmegen een gedeelte van de teksten niet in de gewone orde onderbrengt maar in een "Orde van Eenige Texten, Welke voor den gewoonen tyd der Prediking van Christus lyden zoude kunnen verhandelt worden."⁹¹ Daar vinden we als eerste tekst Mt. 26:1,2, dus op hetzelfde moment als in de andere roosters maar beperkter van omvang en verdeeld over meer gelegenheden. De lezing uit Matthëus is in alle drie edities

⁹⁰ Een voorbeeld is de tweede zondag in de lijdensstijd: II.Mt. 26:6-9; Mc. 14:3-5; Jh. 12: 1-6. Voor een overzicht van dit rooster, zie LEAVER: *Lecture, sermon and congregational song* 82-85.

⁹¹ *Orde* (Nijmegen 1774) 63-76.

gebaseerd op de *lectio continua*. Ook blijkt dat de Nijmeegse editie als enige van de drie, de teksten verdeelt over drie momenten in een week: zondag, woensdagavond en vrijdagmorgen. Daarnaast bieden alle drie een synopsis. Die heeft in de Nijmeegse editie als opschrift boven de lijdensstijd: *Ordre der Texten, over het Lyden van Christus. Met overeenstemming der Euangelisten*.⁹²

Van rudimenten van perikopen in de teksten die in de lijdensstijd werden gelezen, zoals Ypey en Dermout schreven,⁹³ is in ieder geval geen sprake.

Concluderend kunnen we vaststellen, dat het gereformeerde protestantisme in Nederland lange tijd gebruik gemaakt heeft van leesroosters in de liturgie. In de zestiende en zeventiende eeuw op grote schaal. In de achttiende eeuw weliswaar minder, maar de uitgave van perikopen ten dienste van de scholen maakt liturgisch gebruik van zulke roosters voor de hand liggend. In de negentiende eeuw was het gebruik van perikopen landelijk gezien uitzonderlijk. De vrije keuze van de voorganger werd regel. De nu beschikbare gegevens geven de indruk dat vaste lezingen gedurende de lijdensstijd in veel gemeenten de eeuwen door gebruikelijk waren.

Het is opvallend dat in een aantal streken en gemeenten het liturgisch gebruik van het Oude Testament niet gewaardeerd werd.

Zusammenfassung

Bis jetzt wurde angenommen, daß die niederländischen reformierten Kirchen im Gottesdienst freie Wahl der Lesungen, oder *lectio continua* gekannt haben, weil Calvin ein Gegner der Perikopen war.

Während der 16. bis 19. Jahrhundert haben aber viele Gemeinden in den Niederlanden Perikopen im Gottesdienst benützt. Während des 18. Jahrhunderts waren die Perikopen sogar Teil des Unterrichts auf den Schulen. Seit dem 19. Jahrhundert wurde die freie Wahl des Pfarrers normal. Jahrhunderte lang hatten viele Gemeinden feste Lesungen in der Zeit vor Ostern, die Leidenszeit.

Dr. Jan Luth is werkzaam aan het Instituut voor Liturgiewetenschap in Groningen. Correspondentie-adres: Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 104, 9712 SL Groningen.

⁹² *Orde* (Nijmegen 1774) 5.

⁹³ Zie noot 65.